

СМАЗНОВА І. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»

доцент кафедри філософії

кандидат юридичних наук, доцент

НАСИЛЬСТВО ТА АГРЕСІЯ: ТРАДИЦІЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Феномени агресії і насильства зазнають різної інтерпретації, що веде до певних складнощів у з'ясуванні суті проблеми. Однією із серйозних перешкод для вирішення цієї задачі є виняткове різноманіття трактувань агресії і насильства, що пов'язане з політичними чинниками, різноманіттям їх форм, яке робить складним їх відмежування. Але без чіткого з'ясування онтологічної природи насильства і агресії, змісту і складу цих понять, неможливо зрозуміти основні форм їх прояву в цілому.

Сутнісне наповнення феноменів насильства і агресії містить протизаконність, застосування сили, примус, обмеження волі. Однією з об'єктивних причин, що ускладнюють вироблення загальновизнаного юридичного визначення агресії і насильства є спроба сформулювати визначення шляхом включення до нього всіх ознак, властивих окремим проявам насильства, спрямованим на залякування, причиною яких частіше є міждержавні, етнічні, політичні та просто кримінальні конфлікти. Сформульоване на їх основі визначення виявляється дуже широким і не завжди доцільним. Крім того, слід чітко завжди розмежовувати нормативний аспект і категоріальне розуміння, законодавче та наукове визначення.

Багатьма мислителями, починаючи, напевно, з Геракліта, на передній план висувається той аспект насильства, який було названо "наси́льством во благо". Дійсно, застосування насильства як інструменту збереження політики, що проводиться в державі, і, навпаки, її зміни, супроводжувало весь хід історичного розвитку соціуму.

В юриспруденції складність об'єктивного критерія блага або шкоди вживаного насильства викликала появу питання про співвідношення так званих “легітимного та нелегітимного насильства”. Право на легітимне насильство закріплювалося і закріплюється виключно за державами та їхніми представниками. Так, Макс Вебер зазначав: «Держава є та людська спільнота, яка всередині визначеної області ... претендує (з успіхом) на монополію легітимного фізичного насильства. Бо для нашої епохи характерно, що право на фізичне насильство приписується всім іншим спілкам або окремим особам лише настільки, наскільки держава зі свого боку допускає це насильство: єдиним джерелом «права» на насильство вважається держава» [1, с. 645].

Легітимне насильство повинне мати своїм результатом внутрішню та зовнішню безпеку держави і тим самим служити інтересам індивідів, що є її громадянами. Вся решта форм насильства оголошується нелегітимними. Класичним прикладом такого насильства виступає кримінальне насильство людини стосовно іншої людини.

Такий розподіл міг би привести до позитивного ефекту у разі повної справедливості та неухильного застосування державних законів і насильницьких форм правління, що впливають із них. Насправді ж, як свідчать історичні дослідження, представники держави часто діють не з позицій загального блага, а з позицій особистих та групових корисливих інтересів, у зв'язку з чим навіть важко буває іноді провести межу між державним діячем та злочинцем. У зв'язку з цим, офіційний злочинець, що протистоїть державній особі, має навіть набагато більше шансів одержати в широких масах співчуття, і це породжує легенди про справедливих розбійників. Цією обставиною і сьогодні цинічно користуються в ЗМІ, коли освітлюються акти прояву агресії і насильства, виправдовуючи беззаконність.

Правове вирішення проблеми легітимності та нелегітимності насильства виявляється невіддільним від її морального вирішення. Те, що для одних є добром, інші сприймають як зло, з яким необхідно боротися, зокрема рівнозначними методами аж до підпорядкування або навіть усунення

супротивника. Суперечність із цього приводу у будь-якому суспільстві полягає у тому, що одна його частина приймає право на легітимне насильство, тоді як інша – категорично заперечує саму думку його застосування, навіть якщо така міра здається цілком адекватною та рівносильною, а головне – справедливою.

У зв'язку з цим, в середовищі аналітиків агресії, її проявів посилюються заклики до виявлення та усвідомлення внутрішніх і зовнішніх політичних спонукальних причин, які породжують насильство, та без викорінювання яких ефективно протидіяти зовнішній агресії або деструктивному насильству неможливо. Але поки що, мабуть, період розумного поєднання насильницьких і ненасильницьких методів подолання політичних конфліктів не настав. Поки що зазначені протилежності багато хто розглядає тільки як альтернативні можливості. На наш погляд, таким інструментом розумного поєднання методів може стати толерантність.

Відсутність єдиного підходу до феномену насильства як в науковому, так і нормативному плані посилює також змішування близьких за змістом понять, використання їх як синонімів. Одним з найбільш часто використовуваних понять як синонім насильства є агресія, яка є одним із складних багатопланових явищ життя.

Проблема агресії в людському суспільстві має велике теоретичне і практичне значення, оскільки в природі людини міститься одночасно позитивний і негативний початок. Видатний німецький філософ Ф. В. Й. Шеллінг зазначав, що в “людині міститься вся потужність темного початку і в ній же міститься вся сила світла” [2].

Феномен агресії досліджується в різних науках, тому і усвідомлення його дещо відрізняється. Термін «агресія» найчастіше використовується в міжнародних нормативно-правових актах, де його значення демонструє єдність у трактуванні і застосуванні.

Згідно сучасним, в основному психологічним, науковим дослідженням феномен агресії трактується не лише виключно як негативне явище. Агресивні прояви людини пов'язані з якостями, які несуть позитивну або негативну

соціальну спрямованість. Так, крім вже згаданого зоопсихолога, засновника етології К. Лоренца, російські вчені А. Гусейнов, В. Степін вважають, що людина в своїй культурній, антропологічній, біологічній суті містить агресивні можливості. Агресивність допомагає людині рухатися, розвиватися, оскільки має великий потенціал визволення енергії людини, яка часто приводить до створення чогось нового, що дозволяє в певних випадках ототожнювати агресію з творчими проявами. Дослідниця Ю. Н. Фархутдінова, досліджуючи сучасні проблеми психології, прямо вказує: «Кожна особистість повинна мати певний ступінь агресивності. Відсутність її призводить до пасивності, відомості, конформності і т. д.». [3, с. 103].

Здається, що таке бачення позитивних властивостей агресії доволі однобічно. Можна погодитись з цими висновками, якщо розглядати таку “позитивність” з боку агресора, але якщо уявити відчуття об’єкту агресії (навіть проявленому в процесі творчості), то навряд чи людина, яка відчула на себе агресивність іншої людини схвалить, зрозуміє і сприйме як належне.

Цілком зрозуміло, що поняття агресії і насильства не тотожні один одному. І разом з тим, існує незліченна безліч прикладів, коли одне поняття визначається через інше, а ряд визначень агресії практично нічим не відрізняється від поняття насильства чи його інших форм. Тому необхідно знайти видові ознаки розмежування понять «насильство» і «агресія».

Як було з’ясовано раніше, насильство – явище двояке, що може приводити до позитивного або негативного характеру, тоді як агресія з юридичної точки зору деструктивна завжди, не залежно від обставин, результату і висновків науковців в сфері психології.

При поверхневому розгляді поняття «насильство» є складовою частиною поняття «агресії». Але незалежно чи викликаний агресивний акт спонтанними, несвідомими імпульсами і реакціями, де не переслідується певної мети, або ж агресія пов’язана іншими причинами, агресія завжди пов’язана з насильством. Хоча серед деяких дослідників агресії присутнє зворотнє. Агресія, якщо не завдає фізичного насильства, так заподіює насильство вербальне, психологічне,

моральне і т.п., в будь-якому прояві має собою наслідком насильство по відношенню до кого-небудь або чого-небудь. Навіть, якщо припустити згідно психологічним дослідженням, що агресія може бути «во благо», вона буде такою тільки для суб'єкта агресії, наприклад зняття психологічної напруги, скидання дратівливості на об'єкт агресії, наявність агресії як складової творчого імпульсу.

Поняття агресії має цілком деструктивний і руйнівний характер, чого не можна сказати про насильство, яке часто здійснюване з позитивними мотивами і має позитивні наслідки. І в цьому плані насильством можна вважати будь-яка дія, що має примусовий характер, здійснюване поза волею об'єкта додатка цієї дії. Саме тому поняття насильства з логічної точки зору ширше поняття агресії.

Пошук визначення та співвідношення агресії і насильства, що триває, є пошук найважливіших рис, особливостей та прояву деструктивних їх форм з метою намітити найефективніші шляхи боротьби з ними. Будь-яка боротьба буде неефективною без чіткого визначення супротивника. Різноманітність варіантів визначення терміна “насильство” і “агресія”, що містяться в наукових дослідженнях, є справою звичною та навіть необхідною у будь-якому процесі розуміння людьми складного і багатопланового явища, проте ще і ще раз слід підкреслити, що хаотичний стан в термінології та понятійному апараті ускладнює саме вирішення правових проблем на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер М. Избранные произведения / пер. з нем., общ. ред. П. П. Гайденко, Ю. Н. Давыдова. Москва: Прогресс, 1990. 808 с.
2. Шеллинг Ф. В. Й. Сочинения: в 2 т. / пер. с нем., сост. А. В. Гулыга. Москва: Мысль, 1989. Т. 2. 636 с.
3. Фархутдінова Ю. Н. Внутрішній конфлікт як одна з причин агресивної поведінки підлітків. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Кам'янець-Подільський, 2010. Випуск 10. С. 762-771.